

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.54-62

УДК 34.01:346.1

Максим Дубіцький

Аспірант кафедри кримінального та кримінального процесуального права
факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія»;
менеджер з управління ризиками та комплаєнсу компанії «Контінентал Фармерз Груп», Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0005-5370-5738>
maksym.dubitskyi@ukma.edu.ua

ПОНЯТТЯ «КОМПЛАЄНС»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто поняття «комплаєнс» і надано його дефініцію. Проаналізовано історичне формування цього явища, зокрема в США, та вплив міжнародних норм на його розвиток в Україні. Досліджено наукові підходи до визначення цього поняття і висловлено критичні зауваження щодо підходу, за яким комплаєнс розглядають як процес управління ризиками. Автор пропонує розуміти комплаєнс як постійний процес, організований учасником суспільних відносин, забезпечення відповідності його діяльності вимогам законодавства, нормативним, внутрішнім та добровільно взятим на себе вимогам у сфері, в якій такий учасник веде діяльність. Також проаналізовано основні підходи до розуміння цього поняття в законодавстві України, зокрема, виявлено розбіжності в дефініціях цього терміна. Обґрунтовано необхідність уніфікації визначення комплаєнсу для уникнення суперечностей під час правозастосування. Наголошено на необхідності популяризації державою комплаєнсу серед учасників суспільних відносин як внутрішнього інструменту саморегуляції, який, з одного боку, допомагає державі створити середовище, в якому такі учасники самостійно й добровільно дотримуються вимог законодавства, а з іншого — дає змогу учасникам забезпечити ведення діяльності відповідно до застосованих вимог та запобігати їхньому порушенню.

Ключові слова: відповідність, процес забезпечення відповідності, комплаєнс-ризик, учасник суспільних відносин, запобігання порушенням.

Постановка проблеми

У сучасному світі, де правове регулювання постійно змінюється, а вимоги до ведення бізнесу стають дедалі суворішими, питання ведення господарської діяльності відповідно до таких вимог набуває особливої актуальності. Глобалізація, розвиток міжнародних стандартів та зростання тиску з боку державних регуляторів зумовлюють необхідність для суб'єктів господарювання впроваджувати ефективні механізми й використовувати інструментарій, який допомагає забезпечити ведення діяльності відповідно до правових норм і запобігати порушенням.

Одним із таких інструментів є комплаєнс. Це явище є новим для українського контексту. У науковому та правовому середовищі України немає єдиного підходу до визначення цього поняття, його суті та змісту, що створює труднощі в розумінні, а також у використанні на практиці, зокрема суб'єктами господарювання. Своєю чергою, різноманітність думок науковців і законодавчих визначень цього явища, а подекуди їхня полярність впливають на подальше усвідомлення, дослідження напрямку розвитку та еволюції як поняття, так і його окремих елементів, які в сукупності становлять систему. Це зумовлює потребу в поглибленому аналізі цього явища, дослідженні наукових і законодавчих підходів до його визначення та розуміння.

Метою статті є визначення поняття «комплаєнс» на основі розкриття його сутності та аналізу наукових і законодавчих підходів до його розуміння в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання визначення терміна «комплаєнс» є предметом багатьох наукових досліджень. Зокрема, дефініцію цього поняття у своїх публікаціях надавали Н. Москаленко, А. Коршун, С. Шелудько, О. Колодізев та ін. Водночас у науковій літературі приділено недостатньо уваги порівнянню різних законодавчих дефініцій терміна «комплаєнс» та оцінюванню наслідків впливу їхнього співіснування на правозастосування, що свідчить про потребу в проведенні такого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження

Цілком слушним є зауваження О. Новікова та А. Симкіної, що в науковій літературі немає єдиного визначення поняття «комплаєнс»¹. Це зумовлено, серед іншого, тим, що цей термін використовують у різних сферах суспільних відносин: запобігання корупції, податкова і банківська діяльність, господарювання, запобігання та протидія відмиванню злочинних доходів. Визначення комплаєнсу відрізняється з огляду на вплив і специфіку сфери та розуміння науковцем його сутності.

Термін «комплаєнс» (*compliance*) є англіцизмом, у перекладі з англійської означає «виконання, дотримання (правових норм тощо)»².

У науковій літературі виникнення явища «комплаєнс» пов'язують з ухваленням у 1977 р. у Сполучених Штатах Америки Закону «Про корупцію за кордоном» (the Foreign Corrupt Practices Act, далі — FCPA). У 1991 р. було прийнято «Керівні принципи США з винесення вироків» (US Sentencing Guidelines Manual), які доповнили розділом 8 (Sentencing of Organizations), відомим як Федеральні рекомендації щодо винесення вироків організаціям (the Federal Sentencing Guidelines for Organizations, далі — FSGO)³. FCPA мав екстериторіальну дію щодо притягнення до відповідальності організацій (у тому числі іноземних) та їхніх посадових осіб за підкуп іноземних посадовців у разі наявності певних умов, передбачених FCPA⁴. Згідно з FCPA, видами покарання за підкуп іноземних посадовців, зокрема, є позбавлення волі та сплата штрафів (строк позбавлення волі та розмір штрафу залежать від порушення тих чи тих вимог FCPA)⁵. Окрім відповідальності, цей документ встановив вимоги до ведення діяльності певними організаціями, дотримання яких є обов'язковим⁶.

FSGO передбачив обставини, які суд враховує під час визначення міри покарання щодо організацій⁷. Зокрема, наявність в організації ефективної програми є пом'якшувальною обставиною для визначення міри покарання⁸. Згодом таку програму назвуть етичною та комплаєнс-програмою⁹. Для того щоб вона була ефективною, компанія повинна проявляти належну обачність для запобігання і виявлення протиправної поведінки, а також в інші способи сприяти організаційній культурі, яка заохочує етичну поведінку й відданість дотриманню закону¹⁰.

Як зауважує М. Джозефсон, FSGO не вимагає від компаній впровадження ефективної етичної та комплаєнс-програми, проте містить серйозні стимули для цього, що має вияв у поблажливому ставленні, якщо компанію засуджено за федеральний злочин¹¹. Було введено посаду головного комплаєнс-офіцера (*chief compliance officer*), який відповідає за розроблення, адміністрування та нагляд за впровадженням цієї програми¹².

¹ О. В. Новіков та А. Є. Симкіна, «Комплаєнс-підхід до запобігання корупції у приватній сфері», *Питання боротьби зі злочинністю* 34 (2017): 65, <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/155350>.

² В. І. Карабан, *Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників* (Вінниця: Нова книга, 2004), 200.

³ Див. напр.: А. В. Коршун, «Комплаєнс у сфері господарювання: історичний аспект становлення та тенденції розвитку», *Право і суспільство* 6 (2020): 64, <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.10>.

⁴ U.S. Congress, *Foreign Corrupt Practices Act of 1977*, Public Law 95-213, 95th Congress. 91 Stat. 1494, December 19, 1977, § 78dd-3, <https://www.justice.gov/criminal/criminal-fraud/statutes-regulations>.

⁵ Ibid., § 78ff.

⁶ Ibid., § 78m.

⁷ U.S. Sentencing Commission, *United States Sentencing Guidelines Manual*, 1991 edition, with amendments to Chapter 8, November 1, 1991, 347, https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/guidelines-manual/1991/manual-pdf/Chapter_8.pdf.

⁸ Ibid.

⁹ U.S. Sentencing Commission, *Amendment 673*, <https://www.ussc.gov/guidelines/amendment/673>.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Michael Josephson, «History of the Integrity, Ethics and Compliance Movement: A Cautionary Tale for CEOs and Corporate Directors», *ETHIKOS* 28, no. 1 (2014): 14, <https://assets.corporatecompliance.org/portals/1/PDF/Resources/ethikos/past-issues/2014/scce-2014-01-ethikos-josephson.pdf>.

¹² Ibid., 14–15.

Отже, наявність етичної та комплаєнс-програми не була обов'язковою вимогою для організацій, проте створення органами державної влади США відповідного середовища стимулювало американські компанії до її впровадження. Власне, як зазначає Ш. Дж. Гріфітт, саме американська влада була рушійною силою розвитку комплаєнсу¹³.

Такі умови, запропоновані американською владою, спонукали до створення в структурі компанії нових підрозділів, відповідальних за впровадження і нагляд за етичною та комплаєнс-програмою. Робота цих підрозділів була спрямована не лише на відповідність діяльності компанії вимогам законодавства, а й на створення всередині компанії середовища, яке б запобігало протиправній поведінці її працівників. Тобто ця програма та підрозділи, які відповідали за її впровадження, мали передовсім такі завдання: 1) забезпечити відповідність діяльності компанії законодавству; 2) створити в компанії середовище, спрямоване на запобігання вчиненню порушень працівниками.

У науковій літературі виникнення поняття «комплаєнс» в Україні пов'язують із розвитком великих іноземних компаній на внутрішньому ринку¹⁴, а також із банківською сферою¹⁵. Слід погодитися з тим, що в Україні цей термін бере початок із банківської сфери, де характер відносин є імперативним і вимагає ведення діяльності відповідно до всіх правил, вимог та нормативно-правових актів учасниками цих відносин з огляду на чутливість і матеріальність сфери. На підтвердження цієї тези варто звернутися до постанови Правління Національного банку України від 28.03.2007 № 98 «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України», у яких уперше було закріплено термін «комплаєнс» та надано його визначення на рівні нормативно-правового акта¹⁶. Згідно з абзацом 10 п. 1.12 Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, комплаєнс — це дотримання вимог законодавства та внутрішніх процедур, а саме необхідність знати, розуміти та дотримуватися всіх вимог законодавства України, нормативів, положень і правил, внутрішніх політик, стандартів та кодексів із питань діяльності банку.

У науковій літературі визначення цього терміна варіює залежно від сфери суспільних відносин і/або підходу.

У контексті банківської сфери серед науковців поширений підхід до визначення комплаєнсу як процесу управління ризиками. Наприклад, О. Колодізєв та О. Коцюба розглядають комплаєнс як «процес управління комплаєнс-ризиками, що виступає однією з функцій банку і банківської системи в цілому та на меті якого є контроль за відповідністю державних та внутрішньобанківських норм і правил міжнародним для захисту фінансової безпеки банку»¹⁷. Н. Москаленко розуміє комплаєнс як процес управління ризиками для добросовісного виконання законодавства, норм етики й принципів ділових відносин, метою якого є підтримка належних правил, стандартів поведінки на ринку та підтримання іміджу організації¹⁸. С. Подоляк також визначає комплаєнс через призму управління можливими ризиками невідповідності господарської діяльності юридичної особи нормам права з метою мінімізації або попередження суттєвих збитків та втрати репутації¹⁹. Важко погодитися з цим підходом, який пропонує розглядати комплаєнс як процес управління ризиками. По-перше, такий підхід не враховує історичного контексту появи комплаєнсу. По-друге, він звужує розуміння комплаєнсу до процесу управління ризиками, що, з одного боку, фактично переносить його в царину ризик-менеджменту, а з іншого — обмежує повноту розуміння ролі комплаєнсу та його призначення в діяльності організації, що є суттєвим недоліком цього підходу. Також виникає питання щодо визначення мети комплаєнсу та мети управління ризиками в умовах, коли одне поняття пояснюють іншим, та їхнього співвідношення між собою.

¹³ Sean J. Griffith, "Corporate Governance in an Era of Compliance," *William & Mary Law Review* 6, no. 57 (2016): 2092, <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol57/iss6/4>.

¹⁴ Див., напр.: С. В. Тимошенко, «Деякі питання застосування системи комплаєнс-контролю для підтримки системи управління ризиками», *Публічне управління та митне адміністрування* 1(16) (2017): 160, <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2863>.

¹⁵ Див., напр.: Світлана Подоляк, «Комплаєнс-контроль у діяльності юридичних осіб в Україні», *Підприємництво, господарство і право* 12 (2020): 71, <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.11>; Н. В. Москаленко, «Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні», *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування* 2 (2016): 111, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_17.

¹⁶ Національний банк України, *Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України*, Постанова 98, 28 березня 2007, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07#Text>.

¹⁷ Олег Колодізєв та Олена Коцюба, «Розвиток теоретичних основ забезпечення фінансової стабільності банку за результатами морфологічного аналізу сутності поняття "комплаєнс"», *Бізнес-інформ* 12 (2018): 369, <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25090>.

¹⁸ Москаленко, «Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні», 111.

¹⁹ Подоляк, «Комплаєнс-контроль у діяльності юридичних осіб в Україні», 74.

Можна припустити, що суттєвий вплив на формування такого підходу в банківській сфері, де комплаєнс здебільшого розглядають через призму управління комплаєнс-ризиком, мав документ, опублікований у 2005 р. Базельським комітетом з банківського нагляду щодо ризику невідповідності та функції комплаєнсу в банках, у якому й було надано визначення поняття комплаєнс-ризиком та зазначено про необхідність управління банком таким ризиком. За цим документом, комплаєнс-ризик — це ризик юридичних або регуляторних санкцій, значних фінансових втрат або втрати репутації, які банк може понести внаслідок невиконання законів, регламентів, правил, стандартів саморегулюючих організацій та кодексів поведінки, що застосовуються до його банківської діяльності²⁰. Також цей документ вплинув і на формування нормативно-правових документів Національним банком України щодо підходу стосовно управління банками ризиками, зокрема й комплаєнс-ризиком. Наприклад, постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64 «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» виконання функцій з управління комплаєнс-ризиком покладено на підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс)²¹.

Безперечно, як банкам, так і іншим суб'єктам господарювання потрібно управляти комплаєнс-ризиком. Це повинні робити відповідальні підрозділи банку або іншого суб'єкта господарювання, які мають належну компетенцію і несуть за це відповідальність. Проте це не є підставою для того, щоб вважати комплаєнс виключно процесом управління ризиками. Варто наголосити, що управління комплаєнс-ризиком потрібно розглядати як одну з функцій комплаєнсу.

Полярне визначення пропонує С. Шелудько: комплаєнс — це стан відповідності всіх елементів, процесів і систем організації чинним застосовним нормам правового, професійного, технічного, етичного, екологічного характеру²². Тобто С. Шелудько розглядає комплаєнс як результат відповідності організації, а не процес досягнення або забезпечення нею такої відповідності. Водночас виникає логічне запитання щодо поняття, яке має використовуватися у разі стану невідповідності всіх елементів, процесів і систем організації застосовним нормам. Складно погодитися з цим визначенням, оскільки не взято до уваги суть і зміст поняття «комплаєнс». Статичне розуміння комплаєнсу ігнорує його динамічний і процесуальний характер.

У розрізі сфери господарювання А. Коршун пропонує під поняттям «комплаєнс» розуміти внутрішній процес забезпечення суб'єктом господарювання відповідності його діяльності вимогам законодавства, нормам міжнародно-правових актів екстериторіальної дії, локальним актам такого суб'єкта, стандартам саморегулюючих організацій у певній сфері через формування корпоративної культури, здійснення комплаєнс-контролю ризиків та використання інших засобів реалізації комплаєнсу²³. Варто погодитися із запропонованим визначенням поняття «комплаєнс» саме як внутрішнього процесу забезпечення таким суб'єктом відповідності своєї діяльності певним вимогам. Адже для суб'єкта господарювання важливо вести діяльність відповідно до вимог, щоб запобігти настанню негативних наслідків у разі невідповідності. Для забезпечення такої відповідності суб'єкт самостійно вживає комплекс заходів та активних дій, зокрема: а) створення відповідального підрозділу у своїй структурі або призначення відповідальних працівників, покладаючи на останніх завдання забезпечити таку відповідність діяльності організації вимогам; б) розроблення внутрішніх політик, процедур та процесів для формалізації правил і вимог, яких повинні дотримуватися суб'єкт та працівники; в) контроль (покладає виконання такого контролю на відповідальний підрозділ) виконання суб'єктом та його працівниками тих чи тих вимог; г) підвищення обізнаності працівників щодо потреби в неухильному виконанні таких вимог; г) відстежування внесення змін у законодавство, оновлення інших вимог тощо; д) управління комплаєнс-ризиком; е) розроблення механізмів звітності та реагування на невідповідності; є) формування комплаєнс-культури; ж) запобігання вчиненню працівниками порушень внутрішніх і зовнішніх вимог тощо. Варто наголосити, що саме процес забезпечення відповідності дає змогу охопити всі дії та заходи, які в сукупності становлять комплаєнс-систему.

²⁰ Bank for International Settlements, "Compliance and the compliance function in banks," 7, accessed March 18, 2025, <https://www.bis.org/publ/bcbs113.htm>.

²¹ Національний банк України, *Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах*, Постанова 64, 11 червня 2018, п. 40, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.

²² С. А. Шелудько, «Правова природа комплаєнсу та його архетипи в банківських установах», *Аналітично-порівняльне правознавство* 3 (2023): 168, <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.29>.

²³ А. Коршун, «Щодо визначення поняття "комплаєнс" і його характерних ознак у сфері господарювання», *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки* 124, № 5 (2022): 59, <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-9>.

Такий процес є постійним, оскільки потрібно забезпечувати відповідність як зовнішнім (вимоги національних і міжнародних нормативно-правових актів, міжнародних договорів, стандартів саморегулювальних організацій), так і внутрішнім (вимоги, встановлені самим суб'єктом) нормам і вимогам. Характерною рисою останніх є оновлення, розширення та/або зміна, а також іноді скасування та прийняття нових норм і вимог. Це означає, що суб'єкт господарювання повинен вживати активних дій щодо відстежування внесення будь-яких змін, оновлень, скасування та/або прийняття нових норм і вимог, щоб вчасно реагувати й вносити відповідні зміни у свою діяльність, аби не порушувати й відповідати їм. Отже, ознакою процесу забезпечення відповідності є його постійність (безперервність).

Також слід погодитися з А. Коршун щодо виду вимог. Саме суб'єкт господарювання визначає для себе, окрім імперативних, інші вимоги, яким його діяльність повинна відповідати. Це, зокрема, можуть бути вимоги, які суб'єкт господарювання зобов'язується виконувати з власної ініціативи, або вимоги, встановлені суб'єктом самостійно (наприклад, коли він розробляє внутрішні документи, в яких декларує певні етичні стандарти своєї діяльності, а його працівники повинні їх дотримуватися).

Варто зауважити, що комплаєнс можуть здійснювати не лише суб'єкти господарювання. Комплаєнс є універсальним інструментом, який можуть використовувати й інші учасники суспільних відносин, наприклад, громадські організації, громадські об'єднання, органи державної влади. Яскравим прикладом останніх є Національне антикорупційне бюро України, яке взяло на себе зобов'язання відповідати вимогам міжнародного стандарту ISO 37001:2016 щодо системи управління протидії корупції та у 2019 р. отримало сертифікат про відповідність цьому стандарту²⁴. Тому доцільно під час визначення поняття комплаєнсу розуміти учасників суспільних відносин як суб'єктів, які здійснюють такий процес. Це дає змогу охопити всіх можливих суб'єктів, які використовують або можуть використовувати комплаєнс у своїй діяльності.

В Україні поняття «комплаєнс» має визначення на рівні законів. Термін «комплаєнс» закріплений у Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (далі — Закон України № 1953-IX)²⁵. Законодавець визначив комплаєнс як постійний процес, регламентований внутрішніми документами надавача фінансових послуг, що здійснюється з метою виявлення та запобігання ризикам, які можуть виникати під час здійснення ним діяльності, передбаченої законом, внаслідок невідповідності такої діяльності вимогам законодавства та/або іншим вимогам (правилам, стандартам, принципам) щодо здійснення такої діяльності шляхом: 1) спостереження та контролю за відповідністю внутрішніх документів таких осіб вимогам законодавства та/або іншим вимогам; 2) контролю за дотриманням та виконанням працівниками надавача фінансових послуг внутрішніх документів, вимог законодавства й інших вимог (п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону України № 1953-IX).

Варто зазначити, що наведене вище визначення є дискусійним. Згідно із Законом України № 1953-IX, метою комплаєнсу є виявлення та запобігання ризикам. Для законодавця забезпечення відповідності надавачем фінансових послуг діяльності вимогам законодавства та/або іншим вимогам є пріоритетом й основною метою, яка, зокрема, досягається через комплаєнс. Звуження мети комплаєнсу до виявлення і запобігання ризикам автоматично звужує розуміння всіх етапів комплаєнсу, яке це визначення не охоплює (зокрема реагування на виявлену невідповідність, управління наслідками реалізації невідповідності, проведення просвітницьких заходів стосовно підвищення комплаєнс-культури, створення середовища, спрямованого на запобігання вчиненню порушень працівниками надавача фінансових послуг тощо). Підтвердженням такого звуження є вичерпний перелік шляхів, який наводить законодавець у визначенні, а саме контроль і спостереження. Слід наголосити, що у визначенні мети комплаєнсу законодавцю варто орієнтуватися на забезпечення відповідності, яка є ширшою категорією, тобто охоплюватиме виявлення та запобігання ризикам як один із заходів, який використовуватиме надавач фінансових послуг для досягнення цієї мети.

Іншим слабким місцем цієї дефініції є вказівка на «...інші вимоги (правила, стандарти, принципи) щодо здійснення такої діяльності...», проте без конкретизації, чи йдеться про міжнародні стандарти, галузеві практики, чи вимоги регуляторів, що на практиці може призвести до правової невизначеності.

Отже, можна зробити висновок, що наведене вище законодавче визначення комплаєнсу є недостатнім, не відображає всіх його аспектів та елементів і потребує доопрацювання.

²⁴ НАБУ, «Система протидії корупції у НАБУ відповідає вимогам стандарту ISO 37001:2016», НАБУ: офіційний вебсайт, <https://nabu.gov.ua/news/novyny-systema-protydiyi-korupciyi-u-nabu-vidpovidaye-vymogam-standartu-iso-370012016/>.

²⁵ Верховна Рада України, *Про фінансові послуги та фінансові компанії*, Закон України 1953-IX, 14 грудня 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

Проте визначення терміна «комплаєнс» у Законі України № 1953-IX дало поштовх до подальшої інтеграції і використання цього поняття в інших сферах суспільних відносин. Наприклад, термін «комплаєнс» вжито в Законі України «Про кредитні спілки» (далі — Закон України № 3254-IX)²⁶, проте стосовно його значення ч. 3 ст. 1 цього Закону відсилає до Закону України № 1953-IX. Згідно з ч. 1 ст. 27 Закону України № 3254-IX, контроль за дотриманням норм (комплаєнс) — це організація забезпечення відповідності діяльності кредитної спілки вимогам законодавства, внутрішнім документам кредитної спілки, стандартам професійних об'єднань, дія яких поширюється на кредитну спілку, та виконання інших функцій, визначених Національним банком України.

Також термін «комплаєнс» визначено в п. 24 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (далі — Закон України № 3480-IV)²⁷ як:

регламентований внутрішніми документами професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, безперервний процес, спрямований на забезпечення та покращення:

- а) опису всіх внутрішніх процесів, пов'язаних з провадженням професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках або діяльності, пов'язаної з ринками капіталу та організованими товарними ринками;
- б) відповідності внутрішніх документів, що описують передбачені підпунктом «а» цього пункту процеси, вимогам законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, правил організованого ринку, учасником якого є такий професійний учасник або на якому його цінні папери допущені до торгів, стандартів, правил, інших внутрішніх документів саморегульованої організації професійних учасників ринків капіталу, у разі якщо професійний учасник є членом такої саморегульованої організації, а також відповідності бізнес-плану (бізнес-стратегії), ухваленого наглядовою радою або іншим органом, відповідальним за здійснення нагляду професійного учасника;
- в) виконання працівниками професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, правил та процедур, що описують передбачені підпунктом «а» цього пункту процеси.

Це визначення комплаєнсу є вичерпним щодо розуміння вимог, яким повинні відповідати внутрішні процеси. Також воно є ширшим і потенційно охоплює всі елементи комплаєнс-системи. Цей процес, регламентований внутрішніми документами професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, спрямований на покращення й забезпечення: а) опису всіх внутрішніх документів; б) відповідності таких документів вимогам, переліченим у цьому визначенні; в) виконання працівниками правил та процедур, описаних у внутрішніх документах. Законодавець у цій дефініції не обмежує згаданих суб'єктів, яким саме способом потрібно здійснювати таке покращення і забезпечення. Це дає можливість суб'єкту використовувати всі елементи комплаєнс-системи або лише ті, які є доцільними, враховуючи його розмір, потреби та можливості. Отже, слід погодитися, що така дефініція є досконалішою і розкриває суть комплаєнсу.

Полярну законодавчу дефініцію до визначень, наведених у Законі України № 1953-IX, Законі України № 3480-IV та Законі України № 3254-IX, закріплено в Податковому кодексі України (далі — ПКУ). Згідно з пп. 14.1.221¹ п. 14.1 ст. 14 ПКУ, комплаєнс — система заходів та процедур, що здійснюються контролюючими органами, з метою підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших обов'язків платниками податків відповідно до вимог податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та зменшення ймовірності настання податкового ризику (комплаєнс-ризик)²⁸. Цим визначенням законодавець надав цьому міждисциплінарному поняттю абсолютно іншого значення. По-перше, суб'єктом, який здійснює комплаєнс, є контролюючий орган. Комплаєнс постає не як внутрішній інструмент учасника суспільних відносин, зокрема суб'єкта господарювання, а як інструмент адміністративного впливу на його поведінку. По-друге, ця система заходів і процедур спрямована не на забезпечення відповідності чи управління комплаєнс-ризиком, а на підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших обов'язків платником податків і зменшення рівня реалізації податкового ризику.

²⁶ Верховна Рада України, *Про кредитні спілки*, Закон України 3254-IX, 14 липня 2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>.

²⁷ Верховна Рада України, *Про ринки капіталу та організовані товарні ринки*, Закон України 3480-IV, 23 лютого 2006, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

²⁸ Верховна Рада України, *Податковий кодекс України*, Закон України 2755-VI, 2 грудня 2010, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n16558>.

Тобто основним завданням комплаєнсу в контексті податкових відносин є вплив на платника податків з боку контролюючого органу, який спонукає сумлінно виконувати та не порушувати вимоги податкового законодавства (наприклад, вчасно подавати податкову декларацію і сплачувати податки). Слід наголосити, що це визначення не відображає суті комплаєнсу, а також призводить до диференціації його розуміння. Наявність полярних законодавчих визначень одного поняття створює умови для юридичної невизначеності, суперечностей або труднощів у правозастосуванні. Дефініція у ПКУ мала б враховувати визначення, закріплені в розглянутих законах, для уніфікації тлумачення цього поняття. Тому доцільно вилучити з ПКУ дефініцію терміна «комплаєнс» у чинній редакції. Система заходів та процедур, що здійснюються контролюючими органами, з метою підвищення рівня добровільного виконання податкових та інших обов'язків платниками податків відповідно до вимог податкового й іншого законодавства і зменшення ймовірності настання податкового ризику повинна бути частиною системи заходів податкового контролю та/або адміністрування.

Утім, незважаючи на недоліки, визначення комплаєнсу в ПКУ вказує на важливу тенденцію, а саме намагання держави спрямовувати свої зусилля на формування середовища, в якому учасники суспільних відносин, зокрема суб'єкти господарювання, добровільно й самостійно забезпечуватимуть здійснення своєї діяльності відповідно до вимог законодавства і не порушуватимуть їх, шляхом запровадження різноманітних стимулів і мотивацій²⁹, нагляду та контролю за забезпеченням такої відповідності. Одним з інструментів, які допомагають досягнути цієї мети, і повинен бути комплаєнс у його загальному розумінні як внутрішнього процесу саморегуляції учасника суспільних відносин. Слушною є думка А. Годеме про те, що основна цінність комплаєнсу полягає в тому, щоб перекласти на компанію відповідальність за здійснення моніторингу та контролю за виконанням правил, що застосовуються до них, для запобігання вчиненню порушень, оскільки уряди не можуть ефективно контролювати великі компанії в умовах глобалізації³⁰. Слід наголосити, що в інтересах законодавця розглядати комплаєнс як внутрішній процес учасника суспільних відносин, призначений для забезпечення відповідності його діяльності вимогам законодавства, і популяризувати та заохочувати таких учасників до застосування комплаєнсу, а не перетворювати комплаєнс на адміністративний механізм впливу. Тільки так можна досягти умов, коли держава сприяє добровільності та самостійності дотримання учасником суспільних відносин законодавчих вимог, а останній своєю чергою забезпечує здійснення своєї діяльності відповідно до законодавчих вимог і запобігає їхнім порушенням.

Висновки

У результаті проведеного дослідження встановлено, що комплаєнс не слід розглядати через призму процесу управління ризиками, оскільки його сутність значно ширша. Комплаєнс — це постійний процес, організований учасником суспільних відносин, забезпечення відповідності його діяльності законодавчим, нормативним, внутрішнім та добровільно взятим на себе вимогам у сфері, в якій такий учасник веде діяльність. Цей процес охоплює різноманітні способи та заходи забезпечення відповідності, які в сукупності становлять комплаєнс-систему.

Метою комплаєнсу є забезпечення відповідності діяльності учасника таким вимогам. Важливо наголосити на розрізненні змісту процесу й мети. Мета забезпечення відповідності є загальною і стратегічною, тоді як сам процес охоплює всі операційні аспекти, що сприяють досягненню цієї мети.

Українське законодавство містить неоднозначні визначення комплаєнсу, що може створювати труднощі в правозастосуванні цього поняття. Отже, потрібна подальша гармонізація правових підходів до визначення терміна «комплаєнс».

Оскільки комплаєнс — це міждисциплінарне явище, наші подальші розвідки буде присвячено комплаєнсу у сфері запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

²⁹ Одним із прикладів такого стимулювання і мотивації є положення ч. 2 ст. 96¹⁰ Кримінального кодексу України щодо врахування судом вжиття юридичною особою заходів, спрямованих на запобігання визначеним цим кодексом правопорушенням, як пом'якшувальної обставини під час застосування до такої особи заходів кримінально-правового характеру.

³⁰ Antoine Gaudemet, "What is Compliance?," *RED* 1 (2020): 92, <https://shs.cairn.info/journal-red-2020-1-page-89?lang=en>.

Список використаної літератури

- Карабан, В. І. *Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників*. Вінниця: Нова книга, 2004.
- Колодізев, Олег, та Олена Коцюба. «Розвиток теоретичних основ забезпечення фінансової стабільності банку за результатами морфологічного аналізу сутності поняття “комплаєнс”». *Бізнес Інформ* 12 (2018): 365–73. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25090>.
- Коршун, А. В. «Комплаєнс у сфері господарювання: історичний аспект становлення та тенденції розвитку». *Право і суспільство* 6 (2020): 62–70. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.10>.
- Коршун, А. В. «Щодо визначення поняття “комплаєнс” і його характерних ознак у сфері господарювання». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки* 124, № 5 (2022): 55–60. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-9>.
- Москаленко, Н. В. «Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні». *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування* 2 (2016): 106–112. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_17.
- НАБУ. «Система протидії корупції у НАБУ відповідає вимогам стандарту ISO 37001:2016». НАБУ: офіційний вебсайт. Дата звернення 25 червня 2025. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-systema-protidyi-korupciyi-u-nabu-vidpovidaye-vymogam-standartu-iso-370012016/>.
- Новіков, О. В., та А. Є. Симкіна. «Комплаєнс-підхід до запобігання корупції у приватній сфері». *Питання боротьби зі злочинністю* 34 (2017): 63–75. <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/155350>.
- Подольак, Світлана. «Комплаєнс-контроль у діяльності юридичних осіб в Україні». *Підприємництво, господарство і право* 12 (2020): 70–74. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.11>.
- Тимошенко, С. В. «Деякі питання застосування системи комплаєнс-контролю для підтримки системи управління ризиками». *Публічне управління та митне адміністрування* 1(16) (2017): 158–64. <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2863>.
- Шелудько, С. А. «Правова природа комплаєнсу та його архетипи в банківських установах». *Аналітично-порівняльне правознавство* 3 (2023): 168–72. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.29>.
- Bank for International Settlements. “Compliance and the compliance function in banks.” Accessed March 18, 2025. <https://www.bis.org/publ/bcbs113.htm>.
- Gaudemet, Antoine. “What is Compliance?” *RED* 1 (2020): 89–92. <https://shs.cairn.info/journal-red-2020-1-page-89?lang=en>.
- Griffith, J. Sean. “Corporate Governance in an Era of Compliance.” *William & Mary Law Review* 6, no. 57 (2016): 2075–2140. <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol57/iss6/4>.
- Josephson, Michael. “History of the Integrity, Ethics and Compliance Movement: a cautionary tale for CEOs and corporate directors.” *ETHIKOS* 28, no. 1 (2014): 13–16. <https://assets.corporatecompliance.org/portals/1/PDF/Resources/ethikos/past-issues/2014/scce-2014-01-ethikos-josephson.pdf>.
- U.S. Sentencing Commission. *Amendment 673*. Accessed March 18, 2025. <https://www.ussc.gov/guidelines/amendment/673>.

Bibliography

- Bank for International Settlements. “Compliance and the compliance function in banks.” Accessed March 18, 2025. <https://www.bis.org/publ/bcbs113.htm>.
- Gaudemet, Antoine. “What is Compliance?” *RED* 1 (2020): 89–92. <https://shs.cairn.info/journal-red-2020-1-page-89?lang=en>.
- Griffith, J. Sean. “Corporate Governance in an Era of Compliance.” *William & Mary Law Review* 6, no. 57 (2016): 2075–2140. <https://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol57/iss6/4>.
- Josephson, Michael. “History of the Integrity, Ethics and Compliance Movement: a cautionary tale for CEOs and corporate directors.” *ETHIKOS* 28, no. 1 (2014): 13–16. <https://assets.corporatecompliance.org/portals/1/PDF/Resources/ethikos/past-issues/2014/scce-2014-01-ethikos-josephson.pdf>.
- Karaban, V. *English-Ukrainian law dictionary: Over 75,000 English entry words and 160,000 Ukrainian translation equivalents*. Vinnytsia: Nova knyha, 2004 [in Ukrainian].
- Kolodiziev, Oleh, and Olena Kotsiuba. “Developing the Theoretical Fundamentals of Ensuring the Financial Stability of Bank on the Results of the Morphological Analysis of Essence of the Concept of ‘Compliance’.” *Business Inform* 12 (2018): 365–73 [in Ukrainian].
- Korshun, A. “Compliance in the Commercial Field, Historical Aspects of Formation and Development Trends.” *Law and Society* 6 (2020): 62–70. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.10> [in Ukrainian].
- Korshun, A. “On the Question of the Definition of the Term ‘Compliance’ and Its Features in the Business Field.” *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies* 124, no. 5 (2022): 55–60. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-9> [in Ukrainian].

- Moskalenko, N. "Theoretical Aspects of Introduction of Complex Control on Ukraine." *Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation* 2 (2016): 106–112 [in Ukrainian].
- NABU. "Systema protydii koruptsii u NABU vidpovidaie vymoham standartu ISO 37001:2016." NABU: official website. Accessed June 28, 2025. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-systema-protydiyi-korupciyi-u-nabu-vidpovidaie-vymogam-standartu-iso-370012016/> [in Ukrainian].
- Novikov, O., and A. Symkina. "Compliance Approach to Prevent Corruption in the Private Sphere." *Issues of Crime Prevention* 34 (2017): 63–75 [in Ukrainian].
- Podoliak, Svitlana. "Compliance Control in Legal Entities Activity in Ukraine." *Entrepreneurship, Economy and Law* 12 (2020): 70–74. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.11> [in Ukrainian].
- Sheludko, S. "The Legal Nature of Compliance and Its Archetypes in Banking Institutions." *Analytical and Comparative Jurisprudence* 3 (2023): 168–72. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.29> [in Ukrainian].
- Tymoshenko, S. "Deiaki pytannia zastosuvannya systemy komplaiens-kontroliu dlia pidtrymky systemy upravlinnia ryzykamy." *Public Administration and Customs Administration* 1(16) (2017): 158–64 [in Ukrainian].
- U.S. Sentencing Commission. Amendment 673. Accessed March 18, 2025. <https://www.ussc.gov/guidelines/amendment/673>.

Maksym Dubitsky

PhD student at the Department of Criminal Law and Criminal Procedure,
Faculty of Law, National University of Kyiv-Mohyla Academy;
Risk and Compliance Manager at Continental Farmers Group, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0005-5370-5738>
maksym.dubitskyi@ukma.edu.ua

THE NOTION OF "COMPLIANCE": A GENERAL CHARACTERIZATION OF APPROACHES TO DEFINITION

Abstract

The article explores the concept of "compliance" and provides a definition. It analyzes its historical formation, particularly in the United States, and the impact of international standards on the development of this term in Ukraine. The concept of "compliance" first appeared in Ukraine in the banking sector.

The author examines scientific approaches to defining this concept and criticizes the view that considers compliance solely as a risk management process. The author suggests that the formation of this view was significantly influenced by the document of the Basel Committee on Banking Supervision, which established the concept of compliance risk and emphasized the necessity for banks to manage this risk. At the same time, the author proposes to understand compliance as an ongoing process, organized by the participant in social relations, aimed at ensuring the participant's activities conform to legislative, regulatory, internal and voluntarily accepted requirements in the area where the participant operates.

The article also analyzes the main approaches to understanding this concept in Ukrainian legislation, highlighting discrepancies in the definitions of the same term provided by the legislator. In three different laws of Ukraine, three different definitions of the same concept are established. The most polarizing definition of compliance is found in the Tax Code of Ukraine, which proposes viewing compliance not as a process of ensuring conformity or risk management, but as a tool for administrative influence on the behavior of the taxpayer. The necessity of unifying of the compliance definition is justified to avoid contradictions in law enforcement.

Emphasis is placed on the need for the state to promote compliance among the participants in social relations as an internal self-regulation tool. This would, on the one hand, allow the state to create an environment in which these participants voluntarily comply with the law and do not violate it, and, on the other hand, enable the participants to perform their activities in compliance with applicable requirements and prevent their violation.

Keywords: compliance, process of ensuring compliance, compliance risk, participant in social relations, prevention of violations.

Матеріал надійшов 13.07.2025
Схвалено до публікації 14.10.2025
Оприлюднено 31.12.2025

